

Получена: 11.06.2024 г.

Приета: 27.09.2024 г.

НАРУШЕНИЯ ПРИ СВЪРЗАНОТО ЗАСТРОЯВАНЕ В ЦЕНТЪРА НА СОФИЯ

И. Годоров¹

Ключови думи: свързано застрояване, частичен обект, частично пространство, отпадно пространство, теория на архитектурата, Жижек, Терминатор

РЕЗЮМЕ

Настоящата публикация разглежда „нарушенията“ при свързаното застрояване в центъра на София – ситуации, при които калканна стена на висока сграда е на отстояние 60 – 285 cm от успоредна стена на свободно стояща сграда. Тези пространства са изследвани през теорията на философа Славой Жижек за *частичните обекти* – част от едно цяло, като тази част съществува и функционира самостоятелно и независимо от цялото. Такива са не-мъртвите същества от киното като терминатори, зомбита, пришълци и т.н. В този контекст „нарушенията“ са разгледани като *частични пространства* – отново съществуват самостоятелно като *частичните обекти*, но, за разлика от тях, нямат функция. Търсен е отговор на въпросите какво определя автономните функции на *частичните обекти* и какви функции биха били подходящи за утилизирание на *частичните пространства* на „нарушенията“ и трансформирането им в *частични обекти*.

¹ Игнат Годоров, гл. ас. д-р арх., кат. „Обществени сгради“, УАСГ, бул. „Хр. Смирненски“ № 1, 1046 София, e-mail: ignattodoroff@gmail.com

1. Теоретизиране на нарушенията в свързаното застрояване

Фиг. 1. „Течният“ терминатор, модел Т-1000, трансформиращ ръцете си в оръжия.
Източник: <https://101wow.ru/image/cache/catalog/343-350x350.jpg>

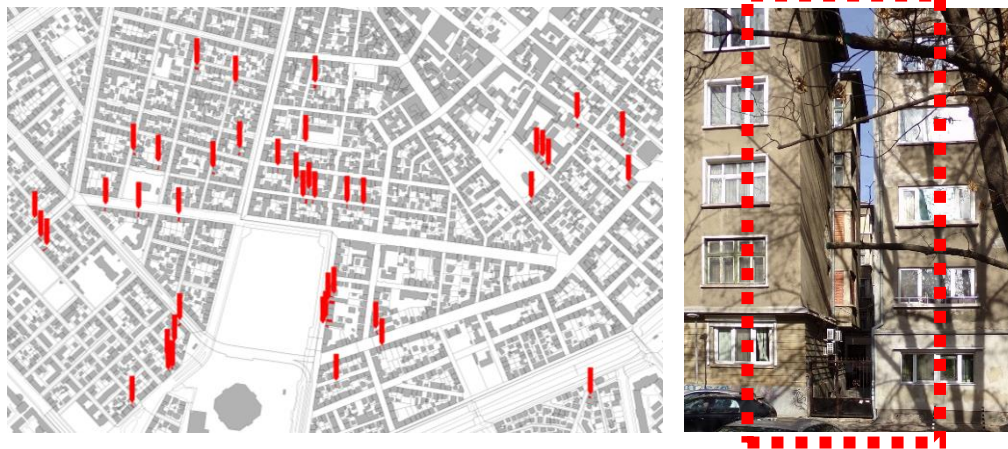
Terminator: I'll be back

Естествено, че Терминаторът [1] ще се върне, тъй като е абсолютното възплъщение на това, което Жижек нарича частичен обект [2]. Частичният обект е част от едно цяло, като тази част може да съществува или функционира самостоятелно. Частичният обект е нещо като метафоричен орган или група от органи, които могат да оцеляват без тяло, което до известна степен ги прави неразрушими и безсмъртни. В тази връзка терминаторът се явява като част от човек – притежава структурата и образа на човек, но е лишен от всяка друга човешка особеност. Според Жижек частичните обекти притежават две характеристики, които ги определят – пластичност и първичност [2].

Спрямо формата си частичните обекти са магически пластични. Пластичността за Жижек е способността на даден обект да съчетава в себе си различни образи – или чрез способността активно да се трансформира от един образ в друг, или чрез комбиниране на частични образи в един хетерогенен образ, подобен на кентавър. Терминаторът от „Терминатор 2“ (1991) [1] съчетава и двете форми на пластичност – има способността да приема образите на всякакви хора, както и да трансформира само отделни свои крайници в чужди за тялото му форми (обикновено оръжия), наподобявайки кентавър (фиг. 1).

Функцията на частичните обекти е първична – тя се явява чист нагон, за който няма комплексно обяснение; това е основна, примитивна функция, която е базирана на инстинкт, силно влечение или страст и, която не е обществено приета. Например функцията на Терминаторите (тяхното програмиране) се свежда до примитивния нагон да убият Джон Конър, нищо повече или по-малко. По подобен примитивен начин функцията на обувките от приказката „Червените обувки“ на Андресен е просто да танцуват [2]. Затова те заставят момичето, което ги е обуло, да танцува без прекъсване, пренебрегвайки всички човешки ограничения, като единственият начин момичето да спре е отрязвайки си краката.

1.1. Нарушения в свързаното застрояване

Фиг. 2. Карта на София с маркирани „нарушения“ (вляво);
„нарушение“ на ул. „Хан Аспарух“, София (вдясно)

Какво представляват нарушенията в свързаното застрояване и какво общо имат с терминаторите?

В централните градски части на София често се срещат нарушения в свързаното жилищно застрояване – състояние, при което има калканна стена на висока сграда, която е на отстояния от 60 cm до 285 cm от фасадата на друга свободностояща сграда (фиг. 2).

Ако терминаторите са *частични обекти*, то „нарушенията“ могат да бъдат наречени *частични пространства*. *Частичните пространства*, подобно на *частичните обекти*, съществуват отделени от цялото – застроителния режим на местата на „нарушенията“ предвижда свързано застрояване, но част от застрояването не покрива чакащата калканна стена. По този начин застрояването не е свързано, но същевременно застрояването не е достатъчно далеч от калканната стена (най-широкото нарушение е 285 cm) и не изглежда точно като свободностоящо. Остава едно недефинирано пространство между двете съществуващи сгради, което е това *частично пространство*.

Формата на „нарушенията“ също като формата на *частичните обекти* може да се разгледа като *пластична*, тъй като е резултат от няколко независими един от друг фактора – поне два застроителни режима и съответно една стерилна калканна стена и една специфична фасада на сграда. По този начин пространството в „нарушенията“ е подобно на кентавър, съдържа в себе си поне две независими форми, които са механично комбинирани. Понеже местата не са особено видими, собствениците на прилежащите обекти се чувстват свободни да трансформират пространствата, което допринася за тяхната *пластичност*.

Частичните пространства също като *частичните обекти* имат *пластична* форма, но за разлика от *частичните обекти* нямат функция. В тази връзка вменияването на функция в „нарушенията“ има потенциала да ги превърне в *частични обекти* или да генерира нов *частичен обект* в *частичното им пространство*. Заради това, че са сравнително незабележими, *частичните пространства* имат потенциал да функционират *първично*, извън социалните конвенции – размерите на „нарушенията“ не са подходящи за конвенционален тип архитектура, но напълно позволяват *частична* архитектура.

1.2. Изследване на съществуващи архитектурни частични обекти

Каква функция е подходяща за *частичните пространства* в София? Проблемът да се отговори на този въпрос произлиза от това, че когато *частичен обект* се отдели от цялостен обект, *частичният обект* получава автономност спрямо цялостния обект и придобива нова функция. Новата функция е независима от старата. По тази причина в настоящата точка са разгледани няколко примера на архитектурни *частични обекти* с цел да се проследи принцип, който определя функцията им.

Junkspace

В есето „Junkspace“ Рем Коолхаас прави опит да дефинира *частичните пространства*, които той нарича *отпадни*:

„*Отпадно пространство* е остатъкът, който човечеството оставя на планетата. Построеният продукт на модернизацията не е модерната архитектура, а *отпадното пространство*... *Отпадното пространство* изглежда като аномалия, но е същността, основното нещо... продукт на срещата между ескалатор и климатизация, замислен в инкубатор от гипскартон“ [3].

Коолхаас определя *отпадното пространство* като второстепенно пространство, чиято единствена цел е да обслужва или спомага друга основна функция. Но има обслужващи пространства, при които функциите, които е трябвало да обслужват, не са реализирани или са премахнати. Това прави тези обслужващи пространства само *отпадни*, без да има обслужвано основно пространство. Това *отпадно пространство*, замислено като обслужващо, но без да има какво да обслужва, не е ли именно *частичното пространство*?

Отпадно (частично) пространство, което Коолхаас изследва в книгата „Елементи на архитектурата“, е кухото пространство в стените и таваните. Дисекцията на темата „тавани“ илюстрира как се трансформират от солидни елементи към кухи елементи, т.е. към пространства – в театър „Чикаго аудиториум“ (1889) пространството между таваните и подовете е 7,7 % от обема на сградата, при военно-медицински център „Сан Антонио“ (2010) пространството между таваните и подовете е 50 % от обема на сградата [4].

„... Поглеждате вътре в „корема“ на окачен таван и виждате фундаментална и радикална промяна... таванът сега се е превърнал в дебел обем, напълно зареден с машини, за които архитектът има да каже много малко и виждате, че изразът им е сведен до правилен растер (растера на окачения таван) ...“ [5].

Коолхаас твърди, че *частичното пространство* на кухите стени и тавани е стерилно – проявлението на това пространство, достигащо до 50 % от обема на сградата, е сведено просто до растер. Това кухо пространство по никакъв начин не е „режисирано“ от архитект, няма архитектурна функция, а единствено технологична функция. Но съществуват примери в киното, където в кухите пространства на стените и таваните успешно е проведен сюжет (функция) и са трансформирани от *частични пространства* в *частични обекти*.

Частичното пространство в киното

**Фиг. 3. Кадр от филма „Разговорът“ (1974) (вляво);
кадр от филма „Да бъдеш Джон Малкович“ (1999) (вдясно)**

Може би най-популярният пример за *частично пространство в киното* е сцената с тоалетната чиния в криминалния филм на Франсис Форд Копола „Разговорът“ (1974), където главният герой пуска водата на тоалетната чиния (която води към *частичното пространство* между стените) и тя вместо да се оттече в канала, каналът започва да връща следи от убийство (фиг. 3, вляво) [6]:

„В нашето най-елементарно преживяване, когато пуснем водата в тоалетната, екскрементите просто изчезват от нашата реалност в друго пространство (*частично пространство*), което феноменологично възприемаме като вид отвъдно, друга реалност, хаотична, първична реалност. И най-големият ужас е (както се случва във филма „Разговорът“), ако пускането на водата действа по обратния начин, ако обекти... се върнат от това измерение“ [7].

Тук пространство между стените (където е канализацията) отговаря на условията за *частичен обект*. Обектът е част от сградата, която ние, архитектите, крием, сякаш съществува независимо от основната сграда. Формата на обекта е *пластична* – всичко може да се появи от там, тъй като не се вижда – улики от убийство, екскременти и т.н. Дори формата на тоалетната чиния е пластична – подобно на кентавър съчетава седалка, казанче, пространство за оттичане. Функцията е *първична* – убийство.

Друг филм, който работи с подобно по мащаб *частично пространство* е „Да бъдеш Джон Малкович“ (1999) [8]. Във филма офиса, в който работи главният герой, се намира на етаж 7½ – това пространство се явява именно кухото пространство между етажите 7 и 8 (фиг. 3, вдясно). Полу-етажът действа като самостоятелен *частичен обект* – действа независимо от офис сградата, функцията му е да предоставя контрол над тялото на известния актьор Джон Малкович.

Формата на *частичния обект* отново е *пластична* – етажът 7½ е съчетание между офис сграда и мозъка на Джон Малкович (входът към съзнанието на Малкович е моделирано като мозък). Функцията е базирана на *първичен нагон* – превземане на тялото на Джон Малкович.

Стълбата в къщата на Уортън Ешерик

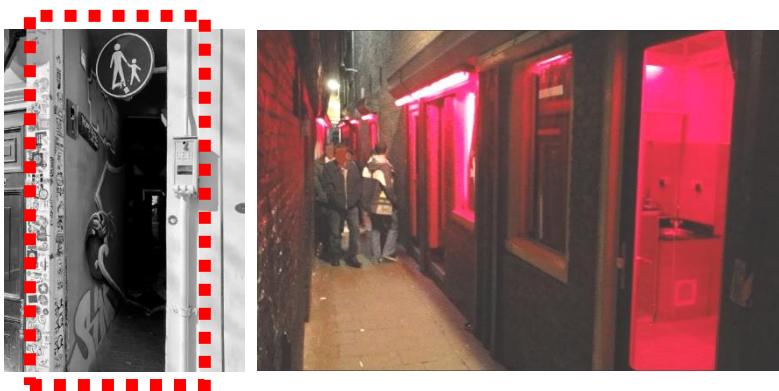

Фиг. 4. Разклонение от вита стълба към място с фиксиран телефон.

Източник: <https://www.letscapturethemoment.com/day-trips/wharton-esherick-studio/>

Според монографията „Художествени прояви на хибридната форма между архитектурата и новите изкуства (кино, фотография, дигитални модели)“ пространствата в киното имат потенциална архитектурна проява [9]. Реално физическо изявяване на иначе тези скрити *частични пространства*, предвидени за инсталации, и трансформирането им в *частични обекти* е разклонението от витата стълба в къщата на Уортън Ешерик, водещо единствено към микро-пространство със стационарен телефон (фиг. 4). Тук разклонението действа като *частичен обект*, тъй като е независимо от функцията на къщата и метафорично поставя говорещия по телефона в друго измерение – света от другата страна на телефона. Функцията на разклонението е *първична* – разговор между двама души – и формата на стълбата е *пластична*, съчетание е на категорично различни елементи от сградата (кентавър) – автономни етажи с различни функции (за работа и за живеене) и място за телефонни разговори (света от другата страна на телефона).

„Червените фенери“ в Амстердам

Фиг. 5. Снимки на алеята Тромпеттерстеег; вляво – вход към алеята; вдясно – „червените фенери“, прилежащи на алеята.

Източници: https://youtu.be/4SI6miF_uAo?si=nbwas6omMOxhOKhI;
<https://ibecomingdutch.wordpress.com/2021/08/28/trompettersteeg/>

Архитектурните *частични пространства*, които се доближават максимално много до нарушенията в свързаното застрояване в София, са тесните алеи между някои от сградите в центъра на Амстердам. Ширината на алеята Тромпеттерстеег (фиг. 5) на места е по-тясна от 1 m, което също прави пространството нито свързано, нито свободностоящо, а именно едно *частично пространство*, което се е отделило от свързаното застрояване и действа независимо от него.

Последвалото добавяне на *първична* функция към пространството вече го определя като *частичен обект* – в тесните алеи са известните, осветени с червено, витрини в Амстердам, които сигнарират автономни стаи за проституция.

Формата на пространството също като „нарушенията“ в София е *пластична*, тъй като пространството съдържа две независими форми – различните стени на прилежащите сгради, които са механично комбинирани и генерират трета форма.

Подземните тунели в Букурещ

Фиг. 6. Снимки на пространства от подземната инфраструктура на Букурещ.

Източник: <https://youtu.be/TwadpGdskCM?si=r2nVhZ6zqlXe4j-k>

Скрито *частично пространство*, в което е инжектирана функция и е превърнато в архитектурен *частичен обект*, е подземният град в Букурещ, в който живее цяло общество (фиг. 6). Подземният град представлява мащабна инфраструктура, построена по времето на комунизма в Румъния, която е предвидена за трасе на отоплителна инсталация [10]. Но отоплителната инсталация никога не е реализирана. По този начин няма основна функция, която подземната инфраструктура да обслужва, а е единствено *частично пространство*, което продължава да съществува, но вече самостоятелно. Към *частичното пространство* е добавена нова функция, различна от оригинално предвидената – пространството се използва за живеене от комунално общество от бездомни наркозависими хора, което е тоталитарно управлявано. Тази нова функция вече превръща *частичното пространство* в *частичен обект*. Както при всички *частични обекти* функцията на пространството е *първична* – използва се за оцеляване. Обитателите на подземния град са децата и респективно децата на децата, които са живели в сиропиталища по време на комунизма в Румъния. След гражданската война, чрез която е сменен режимът, не е имало план за тях.

Заради употребата на хероин и лепило в подземния град самите обитатели се превръщат в *частични обекти* – подобно на зомбита губят част от човешките си характеристики. Тоталитарният лидер на обществото е наричан Брус Лий (като известния актьор) заради славата му на човек, който умее да се бие. Името на лидера също го определя като *частичен обект* – той не е цялостен човек, а е сведен до бойните му способности.

Пространството на частичния обект е с пластична форма – отново е подобно на кентавър, състоящ се от автономни камери с различни конфигурации, които са свързани с тунели. Обитателите са дали имена на пространствата, които са част от „кентавъра“ – офис, хотел и т.н. За да може да се придвижва човек в тях, често трябва да пълзи, да върви наведен, да се набира, не всички „подове“ са хоризонтални, не всички тавани в камерите са достатъчно високи.

Катакомбите в Париж

Фиг. 7. Снимка на „галерия“ в катакомбите в Париж (вляво); снимка на пространство в катакомбите в Париж, съчетаващо пространства за живеене, бар, лаундж зона, работилница и кино за 20 души (вдясно).

Източници: https://youtu.be/rjJ3VXnd_bY?si=OsmgVoqadY_nkH5B%20;
<https://youtu.be/pQJmn6z3h5Q?si=gjHfJ6bWTb6IoUAz%20>

Много подобно *частично пространство* са катакомбите в Париж, но *частичните обекти* в него и обществото, което ги използва, са коренно различни. Пространството на катакомбите изначално е създадено като кариери и рудници, които след изчерпването на добиваните материали спират да функционират. След препълването на основното гробище в Париж, катакомбите започват да бъдат използвани като гробища – тази нова функция вече ги прави *частични обекти*, които съществуват самостоятелно, независимо от основното предназначение на пространството. След като спира да се използва като гробище, пространството днес е напластено с нови идиосинкратични обекти – галерии (фиг. 7, вляво) [11]; рейв партита с DJ и техника (полицията е открила парти от 300 души) [12]; специфичен обект, намерен в катакомбите е нова архитектурна типология, съчетаваща едновременно пространство за живеене, бар, лаундж зона, работилница и кино за 20 души (фиг. 7, вдясно) [11].

Тези нови *обекти* се явяват *частични обекти* на *частичните обекти* гробища. Очевидно формата на катакомбите е *пластична* – насложени са голямо количество различни и независими обекти един върху друг. Конкретните функции на *частичните обекти*, които са известни, като рейв партита са *първични*.

1.3. Какво определя първичната функция на частичните обекти?

Ако, когато *частичния обект* се отдели от цялото, той придобива автономна форма и функция, тогава на базата на какво може да се изследва функционалният потенциал все още неразвито *частично пространство*?

На базата на анализа на предходните примери на архитектурни *частични обекти* се оказва, че въпреки автономността си, когато *частичният обект* се отдели от цялото, новата му функция е до известна степен реакция на цялото. Филмът „Боен клуб“

започва, показвайки, че животът на главния герой е безсмислено комфортен и сигурен. По-късно във филма се развива известната сцена, в която ръката на главния герой започва да действа самостоятелно като *частичен обект* и набива тялото, от което е част. Метафората тук е, че преди ръката да придобие самостоятелност като обект за насилие, това насилие е било латентна част от персонажа, която е била потискана от неговото твърде сигурно ежедневие.

Същото се случва и с функцията на архитектурните *частични обекти*. Във филма „Разговорът“ потиснатият обект е конспиративна теория за убийство, която се реализира в *частичното пространство* между стените. Във филма „Да бъдеш Джон Малкович“ потиснатият обект е актьорската кариера на главния герой, която е реализирана в частичното пространство чрез тялото на известния актьор Джон Малкович.

Разклонението на стълбата, водещо към телефон, в къщата на Уортън Ешерик, адресира потискането на комуникацията. В САЩ (където е локацията на къщата) дори във времето, в което се използват стационарни телефони, няма конкретно място за провеждане на разговори по телефона. Понеже телефоните в САЩ са инсталирани с много дълъг кабел, разговарящите често местват телефона из цялото жилище. Това „обрича на виртуалност и физическо обезличаване разговора между двама души“ [13]. Противопоставяйки се на това обезличаване, мястото на телефона е моделирано като *частичен обект* – пространство за автономна конкретна дейност, подобно на автономен етаж от къщата, който посредством стълбата е свързан с останалите.

„Червените фенери“ в центъра на Амстердам произлизат от потисничеството на проституцията. Проституцията в Амстердам е процъфтявала до 1911 г., когато са били забранени публичните домове [14]. В резултат на тази забрана публичните домове се изместват в *частичните пространства* на тесните алеи като „Тромпеттерстеег“ и се дисперсират на автономни стаи за проституция.

Въпреки че и в Париж, и в Букурещ *частичните обекти* са подземни тунели, катакомбите в Париж развиват субкултура, а тунелите в Букурещ са обиталища на зависими хора. Каква е разликата между двете пространства?

Основната разлика е в потиснатите характеристики на местата, в които се появяват. Тунелите в Букурещ са продукт на комунизма, т.е. те са идеологически заредени от него. Хората, които са живели в сиропиталищата от това време, също може да се каже, че са продукт на комунизма. След това Румъния се отрича от тоталитарната политика на комунизма, като заедно с това се отрича и от голяма част от строителството от това време, включително тунелите, предвидени за топлофикация. В резултат на това потиснатият комунизъм и тоталитаризъм са възпроизведени в *частичните обекти* на неизползваните тунели от децата, израснали в комунистическите сиропиталища.

От малкото, което се знае за случващото се в катакомбите в Париж, се предполага за развитие на някаква форма на субкултура в тях – кино, галерии, музика и т.н. Причината за това е, че до 20-и век Париж се е възприемал за място в света, където се ражда авангардно изкуство. От началото на 90-те Париж (и като цяло светът) губи културния си авангард и масово в изкуството се възпроизвеждат вече познати модели. Това, разбира се, е спекулация, но вероятно субкултурата (*частичните обекти*), която се генерира в катакомбите, е резултат от потискането на експерименталното и авангардно, изкуство в Париж.

1.4. Потенциална функция в „нарушенията“ в София

На базата на този извод, за да бъде определен функционалният потенциал на „нарушенията“, ако се трансформират ги от частични пространства в частични обекти, следва да се определи какви архитектурни обекти са потиснати към момента в София.

Детски градини

От всички потиснати обекти в София единствените, които започват да генерират алтернативна типология, са детските градини. През 2023 г. за 42 % от децата, кандидатстващи в държавни детски градини в София, няма места (обявените места са приблизително 13 600; кандидатствали са 23 506 деца; няма места за 9879) [15]. Това в повечето случаи принуждава записването на останалите деца в частни детски градини, но не всеки родител може да си го позволи. От друга страна отглеждането на дете единствено в домашни условия лишава децата от важното за развитието им социализиране с други деца.

В резултат на това в София се появяват така наречените *родителски кооперативи* – автономни граждански инициативи (състоящи се обикновено от група от семейства) за съвместно отглеждане и обучение на деца при активно родителско участие [16]. В общия случай *родителските кооперативи* наемат учители, които поемат грижата за децата през работното време в делничните дни. Родителите се ротират на дежурства за готвене, за почистване, като всеки от родителите в общността има конкретна роля в *кооператива* (например свързана с финансите, с двора, с обезопасяване, с купуване на мебели, с комуникацията с учителите). Децата обикновено са до 10 на брой и на сходна възраст. *Родителските кооперативи* са по-широко разпространени в Германия и Скандинавските държави, като имотите на част от *кооперативите* са предоставени безвъзмездно от общините [16].

Моделът на *родителските кооперативи* може да бъде разбран като *частичен обект* – част от детска градина. Частта от детската градина, която отсъства от *родителските кооперативи*, е голяма част от регулациите – изискванията за сградата, за квалификацията на персонала, задължението за медицински персонал. Децата обикновено се отглеждат и обучават в апартамент или къща, често учителите са бивши журналисти, спортисти, музиканти, понякога се канят специализирани учители за конкретни занимания – музика, чужд език и т.н. Функцията на *родителските кооперативи* – отглеждане на деца в алтернативни условия – също съответства на *първичността* на функциите на *частичните обекти*.

В тази връзка *родителските кооперативи* са утилитарно и метафорично потенциални *частични обекти*, които могат да бъдат реализирани в нарушенията в свързаното застрояване. Утилитарният им потенциал се състои в това, че нарушенията в свързаното застрояване са едно от малкото места в центъра на София, където има място за изграждане на нови обекти – най-малкият брой места в детските градини е в районите „Лозенец“ и „Триадица“ [17], в които се намират голяма част от „нарушенията“. Застрояването на „нарушенията“ с *родителски кооперативи*, ако е подпомогнато от общината, предлага най-гъвкавия и бърз начин да се отговори на недостига на места в детските градини в София.

Метафоричният потенциал на запълването на „нарушенията“ с *родителски кооперативи* се съдържа в това, че „нарушенията“ като *частични пространства* са толкова изискващи към евентуалното тяхно използване или застрояване, че формата на обекта е неминуемо да бъде *пластична*. Евентуалната *пластична* форма на *частичните обекти* в „нарушенията“ кореспондира на *пластичността* или многопластовостта на *родителските кооперативи* – активното участие на различните семейства и учители с различни умения и ценностни системи, които не образуват хомогенна цялост, а по-скоро хетерогенна цялост (отново подобно на кентавър).

Частични музеи

Таблица 1: Класификация на столиците в ЕС по брой музеи спрямо сайта <https://whichmuseum.com/>

N	Столици	Музеи [бр.]	Население [бр.; милиони]	Музеи/човек
1	Рим	161	2,873	0,000056
2	Берлин	140	3,645	0,000038
3	Париж	136	2,161	0,000063
4	Брюксел	129	1,209	0,000107
5	Амстердам	109	0,821	0,000133
6	Виена	104	1,897	0,000055
7	Прага	84	1,309	0,000064
8	Мадрид	76	3,223	0,000024
9	Атина	69	3,154	0,000022
10	Лисабон	66	0,504	0,000131
11	Будапеща	60	1,756	0,000034
12	Стокхолм	56	0,975	0,000057
13	Копенхаген	54	0,602	0,000090
14	Дъблин	47	0,544	0,000086
15	Рига	44	0,632	0,000070
16	Талин	43	0,426	0,000101
17	Хелзинки	43	0,631	0,000068
18	Варшава	42	1,765	0,000024
19	Букурещ	35	1,830	0,000019
20	Вилнюс	31	0,544	0,000057
21	Загреб	28	0,806	0,000035
22	Братислава	24	0,424	0,000057
23	София	19	1,236	0,000015

Архитектурни проявление, които със сигурност са подтиснати в центъра на София, са обществените сгради за култура. От всички европейски столици с изброени музеи в сайта <https://whichmuseum.com/> [18] в София има най-малък брой музеи, както и най-малко музеи на глава на населението (табл. 1). Това е причината типологията на *частичен музей* да се разглежда като потенциално проявление на *частичен обект* в нарушенията в свързаното застрояване в центъра на София.

По-голямата част от изложбените зали в музеите и галериите са с генерична форма, за да могат да бъдат излагани в тях повече експонати. Самите експонати също са сравнително универсални спрямо възможността си да бъдат излагани в генерични пространства. Например повечето артефакти могат да бъдат излагани във всички конвенционални музейни зали. Но една друга малка част от изложбените пространства в музеите са с много специфична форма и са подходящи за излагане в тях единствено на произведенията, които са създадени специално за конкретно музейно пространство (фиг. 8).

Фиг. 8. Снимка при правенето на произведението „Gutter Corner Splash“ (1995), чрез заливане с течно олово зоната на цокъла в пространство на SFMOMA.
Източник: <https://www.dreamideamachine.com/?p=6889>

Частичното пространство в нарушенията в свързаното застрояване е потенциално единствено за тази музейна функция, която изисква специфични произведения, направени специално за пространството, в което са изложени. Причината е, че специфичното *пластично* пространство на „нарушенията“ не предоставя оптимални условия за излагане на други произведения.

Създаването на такъв *частичен музей* има една основна полза – предполага и стимулира автентичност на изкуството. Както в архитектурата, така и в изкуството част от произведенията са подобия на чужди успешни практики, което със сигурност е по-малко ефективно за развитието на културата на конкретно място от автентично авторско изкуство. А изискването на произведенията да бъдат поне формално контекстуални, гарантира тяхната автентичност и изключва практиката на репликиране.

Частични жилища

Фиг. 9. Фрагмент от проект за „частична къща“ (2020);
проектанти: арх. Незабравка Тушнина, арх. Игнат Тодоров

Според статистика на Homeheed [19] в 36 % от софийските жилища не живее никой, стоят празни, но продължават да се търгуват. Преобладаващият дял от тези празни жилища са нови жилища, което означава, че новата жилищна архитектура не се използва за живеене, а е просто форма на инвестиция.

В тази връзка може да се направи хипотезата, че новата жилищна архитектура е потисната и *частичните* и *пластични* пространства в „нарушенията“ имат потенциала да генерират *частични жилищни сгради*. Жилищните сгради в „нарушенията“ биха били *частични*, тъй като *пластичните* пространства на „нарушенията“ са изключително тесни и високи, докато конвенционалната жилищна типология е площна. Дори да се сегментира на етажи, етажните пространства биха били линейни, а линейните пространства са по-скоро процедурни – коридори, складове, помещения за инсталации, мокри помещения и т.н. Дори да се генерира жилищно помещение в тесните пространства като дневна например, тази дневна не би действала точно като дневна, а като нещо средно между дневна и процедурно пространство (фиг. 9). Процедурността означава, че функцията на тези *частични жилища* е *първична*, тъй като е сведена единствено до конкретна процедурна нужда.

Ако към горните специфики се добавят проблемите със собствеността, сложните конфигурации и предвижданията на устройствените планове, се получава ситуация, в която инвеститорите нямат интерес към подобни обекти и заради това тяхната реализация не би позволила типичната финансова спекулация и би ги направила достъпни за живеене (въпреки че помещенията в тях не са точно жилищни).

2. Практическо приложение

2.1. Класификация на нарушенията в свързаното застрояване спрямо пространствените им характеристики и характеристиките на прилежащите им сгради

За всички открити „нарушения“ в свързаното застрояване в София са приети приблизителни параметри и са класифицирани спрямо ширина на „нарушението“ (разстояние между двете прилежащи на „нарушението“ сгради); вид собственост (частна, общинска, държавна); брой самостоятелни обекти в сградата (СОС), попадаща в имота, в който попада и „нарушението“ (кореспондира на по-малък брой собственици, които биха одобрили евентуално бъдещо застрояване); степен на поддръжка на имота, в който попада „нарушението“ (ако имотът е поддържан, се предполага, че собствениците са по-склонни да развият функция в „нарушенията“); елементи по фасадните стени, прилежащи на „нарушенията“ – издатини, прозорци, инсталации и др.

На базата на това предварително проучване са избрани пет „нарушения“, чието по-подробно изследване би генерирало 3 системни решения за реализиране на *частични обекти*:

- > Две от „нарушенията“ са подходящи заради по-голямата си ширина:
 - > София, бул. „Прага“ 32; ширина 285 cm;
 - > София, бул. „Евлоги и Христо Георгиеви“ 24; ширина 276 cm.
- > Две от „нарушенията“ са подходящи заради по-малкия им брой самостоятелни обекти в сградата, прилежаща на „нарушението“ и попадаща в имота му (по-малък брой собственици на сградата трябва да дадат съгласие за реализиране на *частичен обект* в „нарушението“):
 - > София, ул. „Шандор Петъфи“ 33; 4 броя СОС;

- > София, ул. „Бузлуджа“ 74; 4 броя СОС.
- > Едно „нарушение“ е подходящо, защото е в имот, който е държавна частна собственост:
 - > Пловдив, ул. „Константин Стоилов“ 8; държавна частна собственост.

2.2. Класификация на нарушенията в свързаното застрояване спрямо устройствените им планове

Значим въпрос спрямо Общия устройствен план е дали съществуващото застрояване в имота, в който попада „нарушението“, е изпълнило максимално допустимите устройствени показатели на зоната, в която се намира. И вторият въпрос е дали Плановите за застрояване за имотите, в които попадат „нарушенията“, предвиждат запълване на „нарушенията“ (дори даден имот да не отговаря на тези критерии, може да се направи промяна в Общия устройствен план и в Плана за застрояване, ако има основание за това).

При имотите на ул. „Бузлуджа“ и ул. „Шандор Петьофи“ Планът за застрояване предвижда запълване на „нарушенията“ и максимално допустимите показатели спрямо устройствената им зона не са изпълнени (табл. 2), което позволява генерирането на нов *частичен обект* в „нарушението“.

При имотите на бул. „Прага“ и бул. „Евлоги и Христо Георгиеви“ Планът за застрояване предвижда запълване на „нарушенията“, а част от показателите на устройствената зона (застроена площ и Кинт) могат да се надвишават, тъй като имотите са ъглови, с предвидено свързано основно застрояване, и са одобрени Работни устройствени планове за имотите, възползващи се от чл. 27 на ЗУТ (табл. 2). Това позволява генерирането на нов *частичен обект* в „нарушенията“.

При имота на ул. „Константин Стоилов“ в Пловдив показателите на устройствената зона позволяват запълване на „нарушението“ (табл. 2), но Планът за застрояване не предвижда свързване. В тази връзка, за да се реализира застрояване, е нужна промяна на Плана за застрояване. Въпреки това имотът е подходящ за последващо изследване за реализиране на *частичен обект* в него, тъй като от всички имоти с „нарушения“ в тях, които са разгледани, той е единственият, чиято собственост е държавна.

Таблица 2. Класификация на „нарушенията“ спрямо устройствените им планове

Адрес	Зона	Макс плътност [%]	Заст. плътност [%]	Свободна плътност [%]	Свободна ЗП [m ²]
София, бул. „Е. и Х. Георгиеви“ 24	Жс	50	78	∞ (ЗУТ, чл. 27)	∞ (ЗУТ, чл. 27)
София, бул. „Прага“ 32	ЦЗ	60	78	∞ (ЗУТ, чл. 27)	∞ (ЗУТ, чл. 27)
София, ул. „Бузлуджа“ 74	Ц2	60	30	30 %	115
София, ул. „Шандор Петьофи“ 33	ЦЗ	60	33	27 %	94
Пловдив, ул. „К. Стоилов“ 8	Цсп	–	–	–	–

Адрес	Макс Кинт	Застр. Кинт	Свободен Кинт	Свободна РЗП [m ²]
София, бул. „Е. и Х. Георгиеви“ 24	2,3	4,9	∞ (ЗУТ, чл. 27)	∞ (ЗУТ, чл. 27)
София, бул. „Прага“ 32	3,5	3,9	∞ (ЗУТ, чл. 27)	∞ (ЗУТ, чл. 27)
София, ул. „Бузлуджа“ 74	3,5	1,2	2,3	886
София, ул. „Шандор Петьофи“ 33	3,5	1,0	2,5	869
Пловдив, ул. „К. Стоилов“ 8	–	–	–	–

2.3. Възможно разпределяне на собствеността и потенциални функции в избраните „нарушения“

Въз основа на геодезическо заснемане с 3D наземен скенер на избраните „нарушения“ са генерирани системни решения, отнасящи се към разпределянето на собствеността на *частичните обекти*:

> Системни решения за разпределяне на собствеността на *частичните обекти* в „нарушенията“, които попадат в частните имоти с предвидено жилищно застрояване в „нарушението“:

> Придаване на допълнителна площ към съществуваща прилежаща сграда – новият *частичен обект* е разделен на подобекти, които са придадени към съществуващите жилища в сградата, прилежаща на „нарушението“ (фиг. 9, горе вляво); собствеността на новите застроени площи е на собствениците на съществуващите жилища.

> Нов самостоятелен обект – нов *частичен обект*, който функционира независимо от съществуващата сграда, прилежаща на „нарушението“ (фиг. 9, горе в средата); собствеността на *частичния обект* е независима от собствеността на прилежащата на „нарушението“ сграда.

> Хибридно решение, съчетаващо горните две (фиг. 9, горе вдясно).

> Системно решение за разпределяне на собствеността на *частични обекти* в „нарушенията“, които попадат в държавния имот:

> Нов самостоятелен обект – *частичен обект*, който функционира независимо от съществуващата сграда, прилежаща на „нарушението“ (фиг. 9, долу), тъй като функцията на прилежащата сграда е обслужваща (трафопост); собствеността на *частичния обект* би била отново държавна.

Спрямо потенциалните функции, които са изследвани в теоретичната част на текста, за заснетите „нарушения“, които попадат в частни имоти, подходящите функции са *родителски кооперативи* и *частични жилища*, тъй като застрояването на „нарушенията“ е предвидено за жилищни нужди.

Спрямо тези функции подходящото разпределяне на собствеността е хибридният вариант. Причината е, че е необходимо съгласие от страна собствениците на жилищата в прилежащите на „нарушението“ жилищни сгради за реализирането на новите *частични обекти*. При хибридното решение собствениците (освен каузата да подкрепят решаването на социално-архитектурен проблем чрез застрояването на „нарушенията“ с *родителски кооперативи* или *частични жилища*) имат и лична полза – допълнителна площ към жилищата си. По този начин биха били по-склонни да се съгласят да бъде застроено „нарушението“.

При „нарушението“, попадащо в имот държавна собственост *частичният музей* е подходящата функция, тъй като локацията е в историческия квартал „Капана“ в Пловдив и допълването му с още културни функции би допринесло за утвърждаването на центъра на Пловдив като културно средище. Още повече, това към момента е единственото „нарушение“, което не попада в имот, предвиден за жилищна сграда. Тъй като имотът и сградата в него така или иначе са държавна собственост, не би имало конфликт в собствеността, който трябва да се разреши при изграждането нов обществен обект в „нарушението“.

Фиг. 9. Придаване на площта на „нарушението“ към жилищата на прилежащата жилищна сграда (горе, вляво); нов обект в „нарушението“, функциониращ независимо от прилежащата жилищна сграда (горе, среда); хибридно решение – част от площта на „нарушението“ е придадена към жилищата на прилежащата жилищна сграда, част от „нарушението“ функционира самостоятелно (горе, вдясно); нов обект в „нарушението“, функциониращ независимо от прилежащата сграда, която е държавна собственост (долу)

3. Заключение

Архитектурният потенциал на нарушенията в свързаното застрояване обективно е базиран на разгледаните обществени нужди в София (*родителски кооперативи, частични музеи и частични жилища*). Необективният потенциал на частичните обекти в „нарушенията“ обаче е не по-малко важен. Може да се каже, че архитектурата в последните десетилетия е в креативна стагнация, дори търпи загуби в репертоара си – както беше споменато по-рано в текста, в новата жилищна архитектура не се живее (36 % от жилищата са празни, по-голямата част от празните жилища са нови), а обществената архитектура твърде рядко се реализира (от столиците в ЕС в София има най-малко музеи). В резултат на това, няма необходимост, която да провокира иновация в архитектурната функция, например апартаментите в София са стандартните едностайни, двустайни и тристайни с ясно фиксирани от „пазара“ площи, обществените сгради почти винаги са мултифункционални, за да се отговори на непредвидимостта на обществения интерес.

Като допълнение към това може да се направи твърдението, че архитектурната форма изчезва. „Липса на архитектурна форма“ означава липса на *структуроопределяща* [20] идентифицираща подреденост на формата, нейния ред и поведение. В повечето

случаи формата дори буквално изчезва, става безформена и се скрива зад носителите на общовалидни добродетели (например апликиране на дървета, технология, история и други) по архитектурния обект. Тук безформието е преднамерено, защото няма какво да определи архитектурата.

В тази връзка нарушенията в свързаното застрояване носят и необективния потенциал да генерират функционална и формална иновация в архитектурата. Понеже пространствата на „нарушенията“ са изключително изискващи, е невъзможно функцията и формата в тях да бъдат общовалидни, генерични и базирани на установена практика. Неминуемо е да бъдат авторски и оригинални.

Благодарности

Настоящата статия представя резултат от научноизследователска разработка по Договор БН-287/2023, подкрепена финансово от Центъра за научни изследвания и проектиране при УАСГ, с тема „Изследване на потенциала при нарушенията в свързаното застрояване в центъра на София“, ръководител – доц. д-р арх. Панайот Савов.

Речник на използваните термини

частичен обект – част от цялото, като тази част може да съществува или функционира самостоятелно;

пластичност – способността на даден обект да съчетава в себе си различни образи – или чрез способността активно да се трансформира от един образ в друг, или чрез комбинирание на частични образи в един хетерогенен образ, подобен на кентавър;

първична функция – базова, основна, примордиална функция, която е базирана на инстинкт, силно влечение или страст и която не е обществено приета;

частично пространство – част от пространство, което съществува отделено от цялото; частичните пространства също като *частичните обекти* имат *пластична* форма, но за разлика от *частичните обекти* нямат функция;

отпадно пространство – *частично пространство*;

родителки кооператив – автономна гражданска инициатива, състояща се обикновено от група от семейства, за съвместно отглеждане и обучение на деца при активно родителско участие; *частичен обект*, който частично функционира като детска градина;

частично жилище – *частичен обект*, който частично функционира като жилище;

частичен музей – *частичен обект*, който частично функционира като музей;

структура – скритата цялостно идентифицираща подреденост на формата.

ЛИТЕРАТУРА

1. <https://www.imdb.com/title/tt0103064/>, poseten na 24.04.2024.
2. Zizek, S. How to Read Lacan. W. Norton & Company, 2007, ISBN: 9780393329551.
3. Koolhaas, R. Junkspace. Quodlibet, 2006, ISBN: 978-8874621125.
4. Koolhaas, R., Petermann, S., Trüby, S, di Robilant, M. Elements. Marsilio, 2014, ISBN: 978-88-910-1312-5.
5. https://www.youtube.com/watch?v=U-U2z3J3_vA&ab_channel=Dezeen, poseten na 24.04.2024.
6. <https://www.imdb.com/title/tt0071360/>, poseten na 24.04.2024.
7. <https://www.imdb.com/title/tt2152198/>, poseten na 24.04.2024.

8. <https://www.imdb.com/title/tt0120601/>, poseten na 24.04.2024.
9. Savov, P. Hudozhestveni proyavi na hibridnata forma mezhdu arhitekturata i novite izkustva (kino, fotografia, digitalni modeli). Bukvite, 2016.
10. <https://youtu.be/TwadpGdskCM?si=r2nVhZ6zqlXe4j-k>, poseten na 24.04.2024.
11. https://youtu.be/rjJ3VXnd_bY?si=OsmgVoqadY_nkH5B, poseten na 24.04.2024.
12. <https://youtu.be/pQJmn6z3h5Q?si=gjHFJ6bWTb6IoUAz>, poseten na 24.04.2024.
13. Savov, P. (Ne)vazmozhnata arhitektura na kinoto. Spisanie „Arhitektura“, broj 2/2016, str. 43.
14. <https://theculturetrip.com/europe/the-netherlands/articles/a-brief-history-of-amsterdams-red-light-district>, poseten na 24.04.2024.
15. <https://www.segabg.com/category-education/nad-9800-deca-ostavat-bez-mesta-detskite-gradini-sofiya>, poseten na 24.04.2024.
16. <https://ime.bg/articles/roditelskite-kooperativi-nepriznatata-alternativa/>, poseten na 24.04.2024.
17. <https://bntnews.bg/news/zaradi-ogromniya-nedostig-na-mesta-v-detskite-gradini-v-sofiya-shte-ima-neklasirani-kaza-yana-aleksieva-1273747news.html>, poseten na 24.04.2024.
18. <https://whichmuseum.com/>, poseten na 24.04.2024.
19. <https://www.homeheed.com/blog/praznite-zhilishta-mogat-li-da-namalyat-tse/>, poseten na 24.04.2024.
20. Valkov, B. Arhitekturnoto tvorcestvo kato simbolna deynost. Sofia, 2020, ISBN 978-619-188-390-5.

ATTACHED BUILDINGS WITHIN THE URBAN BLOCKS IN THE CENTER OF SOFIA

I. Todorov¹

Keywords: *attached urban blocks, partial object, partial space, junkspace, theory of architecture, Zizek, Terminator*

ABSTRACT

The paper analyzes the empty glitches between the otherwise attached buildings within the urban blocks in the center of Sofia – setups in which a party wall of a high building is at a distance of 60-285 cm from the facade of a free-standing building. The spaces between these walls are explored through the theory of *partial objects* developed by the philosopher Slavoj Zizek. A *partial object* is a part of a whole, which exists and functions independently of the whole. Such are the undead creatures known in cinema, e.g. terminators, aliens, zombies, etc. In this context, the "glitches" are considered *partial spaces* – like *partial objects* they exist independently, but unlike *partial objects*, they have no function. The current paper studies what determines the autonomous functions of *partial objects* and what functions would be suitable for utilizing the *partial spaces* of the "glitches", therefore, transforming them into *partial objects*.

¹ Ignat Todorov, Chief Assist. Prof. Dr. Arch., Dept. "Public Buildings", UACEG, 1 H. Smirnenki Blvd., Sofia 1046, e-mail: ignattodoroff@gmail.com